

MUALLIM - NASTANAK I RAZVITAK LISTA

Mevludin DIZDAREVIĆ

Sažetak

Cilj ovog teksta je predstaviti najznačajnije duhovno-povijesne procese koji su uvjetovali nastanak časopisa *Muallim* koji obilježava sto godina od svog postanka. Također, pokušat ćemo istaknuti ključne osobe koji su uvjetovali njegovo pokretanje, rad i ukupnu koncepciju. Ovaj časopis je izlazio u tri etape i tri historijska perioda. Prvi je put izlazio u razdoblju 1910-1913. godine. Ponovo je pokrenut 1990. godine i sa ovim konceptom je trajao do 1998. kada je izlaženje prekinuto. Ponovo je pokrenut 2000. godine u novom ruhu, sa drugačijim pristupom i vizualnim identiteom. *Muallim* je osoben prije svega zbog činjenice da je izraz volje i htijenja ulemanskog staleža za društvenom promjenom i značajnijim utjecajem na ukupne procese. Ulemanski stalež je na početku stoljeća bio depriviran na više razina i ove prikraćenosti se jasno razaznaju u konceptualizaciji lista.

Držimo da se možemo složiti kako je naša kolektivna memorija napućena golemim rupama zbog činjenice da imamo znatan broj nerazjašnjenih a za našu ukupnost važnih historijskih fenomena. Ovo čini samorazumljivim potrebu našeg kontinuiranog vraćanja kodifikovanju i obradi činjenica iz naše bliže i dalje prošlosti. Prilježno nadnošenje nad prošlošću nije pomodni hir već egzistencijalna nužnost za sve zajednice koje nisu obavile taj posao koji je pretpostavka vlastitog samorazumijevanja. Stoga i našu retrospektivnu vizuru u prošlost *Muallima* treba motriti u ovim relacijama.

U intelektualnoj historiji Bošnjaka časopisu *Muallim* pripada sasvim posebno mjesto. *Muallim* nije prvi časopis u Bošnjaka. Ovo nije ni časopis sa najdužom tradicijom izlaženja niti sa najvećim brojem autora koji su svojim pisanjem uznastojali intervenisati u društvenu zbilju svoga vremena. Međutim, ovaj je časopis poseban jer je izraz nastojanja prvenstveno ulemanskog staleža da ponudi drugačiji pristup znanju, interpretaciji vlastite savremenosti i znanju posredovanja znanja. Ova težnja ulemanskog staleža, tako manifestna na stranicama *Muallima*, poput rijeke pornice se javljala na površini naše intelektualne scene da bi ponovo uvirala i ponovo se javljala u nekom drugom obliku ali sa sličnim intencijama¹.

Značaj i ulogu ovog časopisa možemo motriti intertekstualno i multidisciplinarno. Možemo ga razumijevati kao kulturološku činjenicu prvog reda, kao izvor historijskih informacija o jednom vremenu, kao poučak o začecima pedagoške nauke u Bošnjaka i svakako kao vrijedno štivo za historiju islamskog mišljenja u Bosni i Hercegovini. Međutim, ovaj uradak ima skromnije ambicije i na prvi pogled jednostavniju zadaću.

Naime, cilj nam je da faktografski ponudimo najvažnije „biografske“ podatke iz života ovog časopisa. Velimo, na prvi pogled, jer se u toj prividnoj jednostavnosti kriju neke opasne zamke. Prije svega, može nam se desiti da neke činjenice, osobe i informacije preglasimo u odnosu na druge koje ih možda nadilaze svojim značajem i značenjem za nastanak i funkcioniranje lista. Stoga se unaprijed izvinjavamo svim osobama ali i događajima čiji smo značaj nedovoljno naglasili

1 Kada je prvi *Muallim* prestao sa izlaženjem njegovo mjesto je zauzeo *Jeni misbah*. Kasnije je sličnu ulogu koju je nosio *Muallim* preuzela *El Hidaja* da bi se ponovo javila u formi *Muallima* u razdoblju 1990-1998. i ponovo sa novim konceptom 2000. godine pa do današnjih dana.

ili koje smo izostavili iz ovog sažetog pregleda. Sam pozitivistički diskurs je refleksija preneglašavanja čula vida pri percepciji stvarnosti. Ovu tendencu Chris Jenks određuje kao „okulocentizam“ koji u njegovom mišljenju podmnijeva brkanje viđenog i znanog, znanog i spoznanog. U zapadnjačkoj interpretaciji zbilje oko igra presudnu ulogu te se sposobnost vida opasno isprepletala sa spoznajnom moći. Jenks o ovome piše: „Ideja promatranja u tradiciji društvene teorije ukazuje na učenu pasivnost i distancu. Lako je prepoznati teoretičara koji je veoma vješt u promatranju, promišljanju i spekuliranju, no uz takvog je teoretičara uvijek prisutna sumnja i hladan samozadovoljan, voajerski pogled. Takav će promatrač nužno biti distanciran, fenomen će promatrati sa sigurne udaljenosti, a poželjno je da na njega gleda sa visoka“². Neki su ovu udobnu znanstvenu poziciju uporedili sa „muhom na zidu“ koja je postala paradigmom pozitivističkog diskursa. Ovaj je epistemološki pristup u eri postmodernizma postao prezren baš zbog svoje pretenzije na potpunu spoznaju svijeta. Istina je da se nijedan predmet ne može spoznati isključivo posmatranjem sa distance stoga se u eri postmoderne akcenat stavlja na značenje a ne na činjenice, na hermeneutiku i interpretaciju a ne na informaciju³. Ipak ćemo se mi u ovom radu više fokusirati na faktografiju a manje na hermeneutički diskurs.

Kontekstualna uvjetovanost

Poznato je da se *Muallim* javljao u tri navrata i tri različita historijska razdoblja dvadesetog vijeka, što sugeriše znatnu kontekstualnu uvjetovanost ovog lista. *Muallim* je prvi put ugledao svjetlo dana 1910. godine u eri Austro-Ugarske, u predvečerje Prvog svjetskog rata. Drugi je put počeo izlaziti 1990. godine, na samom kraju socijalističkog eksperimenta, u najavi Novog svjetskog poretka i uoči okrutne agresije nad Bosnom i Hercegovinom. I treći put *Muallim* se pomalja u samoj zori novih izazova za bošnjačku ukupnost. Radi se o procesu evroatlanskih integracija za koje onovremeni urednik Dževad Hodžić u uvodniku prvog broja bilježi: „Ući u zapadno-

2 Chris Jenks, *Vizualna kultura*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb, 2002., str. 15.

3 Ernest Gellner bilježi: „U trenutačnoj intelektualnoj klimi (era postmodernizma M.D.) reklo bi se da svijet nije sveukupnost stvari nego značenja. Značenje je sve i sve je značenje, a glavna mu je zagovornica hermeneutika“. Ernest Gellner, *Postmodernizam, razum i religija*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb, 2000., str. 34.

evropske integracije znači ući u novi vrijednosni sistem, u novi svijet⁴. Ovo je razdoblje ulaska u globalizirano i pluralno društvo koje garantuje slobodu i anđelu i đavolu. U kojem je osigurano pravo građanstva istini ali i svakoj opsjeni. Taj tegobni i nužni prelazak on s punim pravom porodi sa ulaskom u okrilje Austro-Ugarske monarhije i tvrdi da će se najdelikatniji tranzicijski prosci desiti u obrazovnoj sferi čime argumentira potrebu fokusiranja intelektualne energije na problem obrazovanja i odgoja. Nije začudu što Hodžić pravi paralelu sa austro - ugarskim razdobljem jer je baš u tim duhovno-povijesnim koordinatama ponikao prvi *Muallim*. Stoga ćemo se barem u crticama osvrnuti na neke društvene procese koji su suodredili pojavu ovog časopisa i definirali njegovu konceptualizaciju.

Vrijeme promjena paradigmi

Prvi *Muallim* je nastao i djelovao u vremenu u kojem su Bošnjaci ušli u novu kulturno-civilizacijsku paradigmu. Nakon višestoljetnog egzistiranja u orijentalno-islamskoj paradigmi Bošnjaci su stubokom upali u modernu, kršćansku i kako su smatrali neprijateljsku paradigmu. Dok je u ranijem periodu islam u bitnome usmjeravao i definirao društvene tokove, u novom kontekstu i novoj paradigmi društveni tokovi usmjeravaju islamsko mišljenje. Ovo ne znači da je islam u cjelosti izgubio svoju društveno tvoračku-kvalitetu već da su eksterni elementi imali dominantnu ulogu u tematiziranju islamskih sadržaja⁵. Kao „granična skupina koja živi na razbojištu svjetskih antagonizama“ (Mustafa Busuladžić) Bošnjaci su imali naglašen senzibilitet spram vlastitog identiteta i mrka oka su motrili na svreobuhvatne mijene kojima su bili izloženi. Njihov odgovor je bio autističko zatvaranje u varljivi mir vlastitih avlija. Cilj je bio očuvanje tradicije, ali, paradoksalno, kršeći vlastitu tradiciju koja se fundira na sintezi, uvažavanju i integraciji Drogosti. Ovo je rezultiralo neuključivanjem u društvene tokove i, samim tim, njihovo neoblikovanje i neusmjeravanje u željenom smjeru.

Jedna od fundamentalnih i dalekosežnih promjena se desila u sferi obrazovanja kroz sekularizaciju obrazovnog sistema i stvaranje laičkih škola. Tako su Bošnjaci prvi put u svojoj povijesti dobili intelektualce koji svoje ideje i koncepte

4 Dževad Hodžić, „Uvodna riječ“, *Novi muallim*, br. 1., 2000., str. 2.

5 Isto tako ne tvrdimo da je u osmanskoj eri isključivo islam utjecao na sve društvene procese već da je imao primarni značaj.

za interpretiranje stvarnosti ne crpe iz tradicionalnih izvora. U novoj konstelaciji društvenih odnosa ulema je izgubila monopol nad tumačenjem istine što je dovelo do stvaranja više istina i konstantne borbe za prevagu u društvu. Istina više nije jedna i nije objektivna i ima ih više i postaje subjektivna što vodi do permanentnih ideoloških sukoba u borbi za supremaciju jedne istine nad drugom. Evropski narodi su ovaj bolni proces iskušavanja polivalentnosti istine iskusili dosta ranije u razdoblju nakon Francuske buržoaske revolucije. Austro-ugarska vlast je putem obrazovnog sistema nastojala implementirati vlastitu državnu ideologiju⁶ te je gušila alternativne obrazovne koncepcije na nekoliko načina. Ona je oduzela kontrolu nad vakufima čime je obrazovni sistem na koji se ulema naslanjala izgubio materijalnu osnovu. Drugi metod kojim su intervenirali u bošnjačku zbilju je stvaranje subelite koja je putem privilegiranih zanimanja u državnoj službi imala zadaću da redefiniira bošnjački identitet. Tako se ulemanski stalež koji je vijekovima činio elitu osjetio u dvostrukoj deprivaciji. Prije svega, radi se o egzistencijalnoj prikraćenosti koja je rezultat gubitka ekonomske podloge koja je stoljećima osiguravala intelektualnu neovisnost i primjerenu društvenu pozicioniranost ulemanskog staleža.

U prvom broju *Muallima* se obrazlažu razlozi pokretanja ovog lista gdje se veli da muallimi nisu u prilici da se obrazuju: „Odakle da uči i prosvjećuje se čovjek koji je umoran od teškog napora, osobito duševnog, što mu ga zadaju borhanje sa sitnom, još bezumnom i neodgojenom nejačadi. A uz to je gladan, brižan i tužan. Kako da uči i naobrazuje se, sve kada bi i imao sredstava, oni koji se brinu kako će pribaviti kruha sebi i svojoj gladnoj dječici. Kako će im naći skloništa od čiče zime i drugih nepogoda vremena. Kako će im druge životne potrebe namirivati“⁷?

Druga razina deprivacije jeste ona koja se tiče ugroženosti vlastitog identiteta ali i puke biološke egzistencije. Upravo je ova dvostruka deprivacija postala glavna programska orijentacija novoosnovanog ulemanskog udruženja i intelektualna preokupacija novopokrenutog časopisa. Držimo nužnim naglasiti da je i briga za status imama i vjeroučitelja više motivirana refleksija-

6 Mitar Papić bilježi: „Cjelokupna prosvjetna politika za vrijeme okupacije se kretala u pravcu uklapanja u političke ciljeve okupacije i bila je u znaku samo prividnog prosvjećivanja ljudi“. M. Papić, *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro-Ugarske monarhije* (1878-1918), Veselin Masleša, Sarajevo, 1972., str. 7.

7 *Muallim*, br. 1-2., I/1910., str. 7.

ma njihovog ukupnog položaja na identitet same zajednice. Uredništvo je dobro uočilo nakanu stvaranja subelite i marginalizaciju uleme te piše da se učitelji svjetovnih škola bune zbog malih plaća koja je tri ili četiri puta veća od plaće vjeroučitelja i imama mada je njihova zadaća i uloga daleko složenija i za identitet zajednice vrednija.

Značajni pojedinci i događaji

Početak *Muallima* se veže za ličnost reisuleme Džemaludina Čauševića. Reis Čaušević je 1909. godine inicirao osnivanje udruženja muallima/vjeroučitelja koje je vrlo brzo prerاسlo u udruženje koje sabire i okuplja imame i muallime pod imenom „Džemijjeti-ilmijju” ili Muslimansko muallimasko-imamsko društvo za Bosnu i Hercegovinu. Već na Prvoj redovnoj godišnjoj skupštini ovog udruženja koja se održala 4. augusta 1910. godine, zaključeno je da se pokrene javno glasilo koje će afirmirati i artikulirati interese i programske ciljeve udruženja. Taj časopis će dobiti ime *Muallim* što u svom osnovnom značenju označava onoga ko posreduje znanje, ko poučava, a u datom kontekstu znači poučavatelja vjerskog znanja. Kako se nešto ranije ugasio list *Tarik* otvorio se prostor koji je popunio *Muallim*. *Muallim* je izlazio u Sarajevu od oktobra 1910. do juna 1913. godine. Štampan je u formatu knjige na šezdeset stranica. Radi se o mjesecom časopisu koji je izlazio prilično redovno izuzmemo li nekoliko dvobrojeva. List je izlazio na bosanskom jeziku ali arapskim pismom, s tim što je uz pojedine brojeve imao i priloge štampane latinicom, najčešće na dvije stranice. Upravo je ova činjenica bila jedan od glavnih razloga što je ovaj časopis manje poznat našoj široj javnosti i dugo izostavljan iz analitičko-kritičkih studija, prije svega pedagoške historije.

List je štampan u Islamskoj dioničkoj štampariji u Sarajevu gdje je bilo i njegovo sjedište a izašlo je ukupno 36 brojeva. Urednik ove prve serije *Muallima* je bio mladi alim iz Zenice Muhamed Seid Serdarević. Kako je njegov intelektualni genij davao ukupni tonaliteta ovom listu, smatramo nužnim ponuditi neke natuknice o prvom uredniku ovog lista.

Muhamed Seid Serdarević (1882-1918) izdanak je ulemanske porodice Serdarević koja je predstavljala zaglavni kamen intelektualnog života Zenice. Ono što je za Travnik porodica Korkut, za Tuzlu loza Čokića, za Zenicu su Serdarevići. Svoje školovanje je započeo pred svojim

ocem, nastavio u najvišem studiju Gazi Husrevbegove medrese, a završio je paralelno i Darulmuallimin.

Nakon povratka u Zenicu bio je imam u zeničkoj kaznionici, član i osnivač brojnih udruženja da bi na kraju svoga oca naslijedio na poziciji glavnog muderrisa Sultan Ahmedove medrese. Ovaj erudita i polihistorik je u svojim 36 godina uspio ostvariti ne samo golemi intelektualni opus sa širokim spektrom različitih sadržaja već i kreirati pretpostavke za redefiniranje različitih tradicionalističkih i okoštalih normi. Kao mislilac sinteze težio je uspostavljanju balansa između onih koji bi u budućnost išli koračajući unatrag i onih koji su smatrali da je njihova tradicija samo nepotrebna poputbina za hod u svjetliju budućnost. Međutim, njegov značaj nije samo u tome što je bio sjajan mislilac i hrabar reformator već u činjenici njegove društvene angažiranosti i nesebične nadnesenosti nad sudbinu vlastitog naroda⁸. U tom svjetlu nam valja motriti i njegov rad u *Muallimu* na čije je stranice pretočio svoju intelektualnu energiju i viziju budućnosti.

Ideja i odluka da se *Muallim* drugi put pokrene, ili da se pokrene list koji bi se naslanjao na njegovu tradiciju, donesena je 16. maja 1990. godine na sjednici Predsjedništva Udruženja ilmijje u Bosni i Hercegovini. Smatramo da treba čestitati onovremenim čelnicima Ilmijje koji su u novom vremenu i novom ruhu reaktualizirali *Muallim*. Kako je Predsjedništvo ustvrdilo, cilj je bio da se osnuje „islamski list lišen svakog institucionalnog ili sistemskog patronata koji bi, kao takav, bio glasilo svih zdravih subjekata u Zajednici”⁹. Razumljivo je zašto se nakon desetljeća opresije komunističkog sistema koji je budno motrio sva dešavanja u Zajednici insistira na slobodnijem vjerskom diskursu. Mada nije objašnjeno koji su to „zdravi” a koji „bolesni” subjekti u Zajednici, možemo zaključiti da je *Muallimu* namijenjena kritička i samokritička uloga u društvu ali i u okvirima Islamske zajednice. List počinje da izlazi u oktobru 1990. godine. Izlazio je mjesečno, a do 1998. je ukupno izašlo 64. broja. U prva četiri broja glavni i odgovorni urednik je bio Salih Čolaković. Njega je naslijedio Mustafa Prljača koji je bio urednik od broja 5 do 20. Na mjestu urednika je ponovo došlo do izmjene i tada urednik postaje prof. Adnan Silaj-

⁸ V; Mevludin Dizdarević, „Muhamed Seid Serdarević- briljantni alim i veliki čovjek”, *Novi muallim*, br. 12. 2002., str. 76-81.

⁹ V; Osman Lavić, „Bibliografija Muallima”, *Novi muallim*, br. 2. 2000., str. 130.

džić koji je uređivao *Muallim* do broja 47. Dugogodišnji tehnički urednik i član redakcije lista Ahmed Mehmedović je postao urednik do broja 60 nakon kojeg ovu funkciju preuzima dr. Šefik Kurdić koji je uredio 4 posljednja broja. List je prestao izlaziti 1998. godine.

Nakon dvije godine, 2000. ponovo u izdanju Ilmije počinje da izlazi *Novi muallim* sa dr. Dževadom Hodžićem na čelu redakcije.

Dževad Hodžić je uređivao časopis do broja 36. nakon čega ga na ovoj poziciji mijenja Meho Šljivo koji uređuje *Muallim* do današnjeg dana. U podnaslovu *Novog muallima* stoji „Časopis za odgoj i obrazovanje“ čime se htjela naglasiti pedagoška dimenzija ovog lista.

Novi muallim prestaje tretirati statusna pitanja imama i fokusira se na propitivanje eminentno znanstvenih tema, prije svega pedagoških disciplina, ali i filozofskih, teoloških i kulturoloških. List izlazi tromjesečno ali je uspio na svojim stranicama predstaviti ideje najznačajnijih pedagoških teoretičara u Bosni i Hercegovini. Međutim, pojavile su se kritike od strane nekih članova ilmije za pretjerani intelektualizam i tematiziranje sadržaja koji ne posjeduju praktičnu korist za imama koji su najbrojnija čitalačka populacija ovog lista. Stoga se *Novi muallim* otvorio drugim sadržajima i novim rubrikama u kojima je pokušao da ponudi one teme koje će biti više od koristi ulemi kojima je izvorno namijenjen ali sa stalnom brigom da njegova epistemološka dimenzija ostane primjerena. Neke izmjene su već najavljene u uredničkom komentaru Mehe Šljive, gdje stoji da je redakcija izrazila potrebu redizajniranja lista i njegovog konceptijskog usredsređenja ka konkretnim i aktualnim temama koje se tiču našeg angažmana u Islamskoj zajednici ali i u društvu u cjelini¹⁰. Smatramo da je najveći izazov koji stoji pred urednikom i redakcijom lista očuvanje znanstvene dosljednosti elaboriranih tema uz istovremenu nadnesenost nad zbilju i zapitanosti ulemanskog sloja. Ovaj hod po tankom rubu nije lagahan zadatak ali osigurava bolju društvenu pozicioniranost našeg lista. Priklanjanje bilo kojoj krajnosti ili suhom akademizmu ili odsustvu epistemološke dosljednosti značilo bi provincijalizacija lista, staleško zatvaranje i samim tim gubitak njegove šire relevancije.

10 Meho Šljivo, „Uvodnik“, *Novi Muallim*, br. 37., 2009., str. 2.

Zaključne napomene

Postanak i razvoj *Muallima* je determiniran snažnim društveno-povijesnim izazovima koji su se neminovno reflektirali na viziju islama naše uleme. Njihov odgovor na mnogovrsne mijene kojima je bošnjački populat bio (i jeste) izložen je pokretanje lista u kojima bi se sabrali svi intelektualni potencijali na projektu iznalaženja odgovora na pitanje kuda dalje? Radna teza *Muallima* je bila da je ključ uspjeha u dobrom obrazovanju i na tome su ustrajavali. Mada nam nisu ponudili do kraja konzistentnu obrazovnu koncepciju njihov trud je vrijedan pažnje.

Ovdje nam se nadaje jedan paradoks koji se očituje u činjenici da ulema protestuje protiv negativne modernizacije, koristeći pri tome štampu koja je moderni izum. Ranije je ulema koristila tradicionalne metode utjecaja na javnost (vazove ili hutbe) ali im se ovi koncepti ne čine dovoljno efikasnim te se okreću savremenim medijima u distribuciji svojih ideja i stavova.

Treba kazati da se u ovim procesima kasnilo jer su već ranije bili pokrenuti časopisi sa pedagoškom orijentacijom *Školski vijesnik* (1894), *Kršćanska obitelj* (1900), *Učiteljska zora*, (1905)¹¹. Ovaj zaključak je manje kritika *Muallimu* koliko pitanje nama da li smo iskoristili sve resurse koje nam naše vrijeme pruža u afirmiranju vrijednosti Dobra. Jesmo li prepoznali i iskoristili sve potencijale za promoviranje simboličkog blaga islama koje u sebi kriju savremeni mediji i tehnologija.

Svaki jubilej, a 100 godina to nesumnjivo jeste, otvara pred savremenike dva čvorišna pitanja. Prije svega, on nas podsjeća na nužnost pogleda unazad kako bismo uspostavili kontinuitet mišljenja. Nepostojanje kontinuiteta u mišljenju, ili „kontinuirani diskontinuitet“, (kako je neko definirao naš odnos spram prošlosti), proizvodi tragične posljedice za buduće generacije. Diskontinuitet u mišljenju vodi nas kontinuiranom upadanju u iste ili slične greške sa još tragičnijim posljedicama u humanističkim, društveno-kulturnim ili ekonomskim područjima

Pored ove retrospektivne vizure nužno je aktualizirati i prospektivni uklon što je drugo pitanje na koje nas jubileji obavezuju. Pitanje je, dakle, koje su perspektive i budući razvojni pravci našeg lista. Nesumnjivo, svrhovitost ovog lista je opravdana snagom činjenice da će, i u budućnosti, ukupna distribucija moći u svijetu biti

11 O razvoju pedagoške misli u Bosni i Hercegovini v; Mladen Bevanda, *Pedagoška misao u Bosni i Hercegovini 1918-1941.*, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2001.

uglavnom determinirana na temelju toga ko je superiorniji u usvajanju, procesiranju, tumačenju, korištenju i širenju znanja i informacija. Samim tim, pitanje uspješnog posredovanja znanja, ustanovljavanja islamskih koncepcija znanja i obrazovanja postaje čvorišno pitanje naše sadašnjosti i budućnosti. Upravo ovdje vidimo smisao *Muallima*. Jer, „ukoliko su (muslimanske zajednice, M.D.) lišeni autoritativnog i jasnog teorijskog mišljenja, pojmovi znanja i obrazovanja u islamu biće protumačeni i primijenjeni na jedan uzak, plitak, parohijalan ili čak izopačen način, proizvedeći na taj način pogrešne rezultate”¹². Složit ćemo se da nas i najmoćnija teorija ne osigurava od mogućih pogrešaka ali se ta mogućnost smanjuje u onoj mjeri u kojoj je teorijska analiza naučno pouzdanije utemeljena.

Dakle, logika vremena u kojem živimo i u perspektivi od nas zahtijeva postojanje ovakvog lista koji će na jedan snažan i odgovoran način pristupati mnogovrsnim izazovima sa kojima se Zajednica i zajednica suočavaju. Ukoliko bude-mo u stanju ponuditi jasnu i preciznu teorijsku analizu, svrhovite odgovore na naše zapitanosti, kreirati pojmovne mape za kretanje u našoj sa-vremenosti, ako uspijemo ići problemima u su-sret, bez da nas nespremne zatiču, moći ćemo kazati da smo ispunili svoju misiju.

LITERATURA

1. Bevanda, Mladen, *Pedagoška misao u Bosni i Hercegovini 1918-1941.*, Filozofski fakultet Univerzitetu u Sarajevu, Sarajevo, 2001.
2. Dizdarević, Mevludin, „Muhamed Seid Serdarević- briljantni alim i veliki čovjek”, *Novi muallim*, br. 12. 2002.
3. Gellner, Ernest, *Postmodernizam, razum i religija*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb, 2000.
4. Hodžić, Dževad, „Uvodna riječ”, *Novi muallim*, br. 1., 2000.
5. Jenks, Chris, *Vizualna kultura*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb, 2002.
6. Lavić, Osman, „Bibliografija Muallima”, *Novi muallim*, br. 2. 2000.
7. *Mualim*, br. 1-2., I/1910., str. 7.
8. Papić, Mitar, *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro-Ugarske monarhije (1878-1918)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972.
9. Šljivo, Meho, „Uvodnik”, *Novi muallim*, br. 37., 2009.

¹² Wan Mohd Nor Wan Daud, *Syed Muhammad Naquib Al attas – obrazovna filozofija i praksa*, Tugra Sarajevo, 2010. str. 50-51.